

HERMENEVS

5^e JAARGANG, AFL. 2 — 15 OCT. 1932

Nietzsche en de klassieke oudheid

I

„Is het in het huidige gymnasium”, zoo vraagt Nietzsche in zijn geschrift „Über die Zukunft unserer Bildungsanstalten”, „de werkelijke klassieke vorming, die wordt beoogd?” Zijn antwoord luidt ontkennend en als hij de oorzaken van het treurig feit nagaat, komt hij tot de slotsom, dat voornamelijk de verbastering der philologie en der philologen daaraan schuld is. De gymnasia zijn weliswaar kweekplaatsen van philologische nauwgezetheid en geleerdheid, maar de ware geleerdheid, die slechts dienen kan, om den leerling voor te bereiden tot een meeleven in de klassieke oudheid is er verre te zoeken. Onder de handen der philologen is de oudheid in stukken gebroken in plaats van opgedolven en opgericht. De meesleepende geest van een F. A. Wolf is uit de philologie verdwenen. Het gymnasium heeft zijn idealisme verloren en is, mede onder den invloed van het moderne natuurwetenschappelijke realisme, hoe langer hoe meer verintellectualiseerd. Wie de philologie haar dorheid en stoffigheid verwijten, hebben niet geheel ongelijk. En toch, in de ware philologie is het verstandelijke en dorre alleen middel van het idealisme. Al lijkt het vaak, dat juist de philologen de vernietigers der klassieke idealen zijn, de ware philologie voert ons naar die idealen toe. Zij is een „Götterbotin”, die ons vertelt van de schoone, lichte godengestalten van een ver, blauw, gelukkig tooverland. Zooals het Homerusvraagstuk hem van een historische

traditie tot een aesthetisch oordeel wordt, zoo ziet hij ook haar in het licht eener levensidee. Het gymnasium moet zijn leerlingen opvoeden tot zoekers naar en veroveraars van de idee der klassieke oudheid, tot Argonauten en Drakendooders.

Wat deze idee voor Nietzsche inhoudt, kunnen wij pas bepalen, wanneer de inhoud zijner levensleer in groote trekken is geschetst, Natuurlijk is het niet zóó gesteld, dat Nietzsche eerst zijn canon heeft klaar gehad en daaraan vervolgens de oudheid is gaan meten. Veeleer is die canon hem mede door en uit het bestudeeren der oudheid (Nietzsche was klassikus en reeds op 24-jarigen leeftijd hoogleraar in de klassieke philologie te Bazel) klaar en vast geworden. Toch is die norm ook weer niet zoo uitsluitend aan de oudheid gebonden, dat men haar niet apart zou kunnen beschouwen. Ondanks Nietzsche's vele „Selbstüberwindungen" is zij in den grond zichzelf gelijk gebleven»

Nietzsche's levensleer is niet een zedeleer, maar een leer van levensstijl en wel van voornamen levensstijl. De voorname mensch, de „Übermensch", Nietzsche's ideaal, heeft een aantal trekken, die hem karakteriseeren en onderscheiden van den gemeenen man. Allereerst is hij zichzelf, geloofd in zichzelf en is trotsch op zichzelf» Terwijl moraal naastenliefde, medelijden en andere kuddedeugden leert, is de voorname mensch zichzelf genoeg; hij leeft eenzaam, afgezonderd, distantie bewarend en als een arend „vliegt hij alleen". Zarathustra's weg is eenzaam. Hoe eenzamer en hooger de mensch echter is, des te scherper is hem de werkelijkheid, waaraan hij zich stoot. Hoe aristocratischer, hoe fijngevoeliger een geest is, des te heviger is zijn lijden, ja de rangorde der geesten is bepaald door het vermogen tot lijden. Maar de Übermensch gaat daarin niet onder, integendeel staalt het hem. Het bestaan is hem een tragedie, die hij prijst. Zijn godsdienst is de amor fati. Actief en strijdend staat hij in het leven en zijn gevaren, ja hij zoekt die gevaren op om ze te bestrijden. Hij riskeert vooral zichzelf, terwijl de gewone man, de *κακός*, zich beschermt. De voorname mensch is een strijder tegen en een overwinnaar van zijn omgeving, die hij vernieuwt en herschept en wier gangbare munt hij herijkt. Nog meer echter vernieuwt hij zichzelf. Hij is degeen, die allerlei overtuigingen is doorgegaan. „Wie ergens blijft hangen, is een achterblijver". „Mijn zelfoverwinning is in den grond mijn sterkste kracht", schrijft hij in 1882. Zoo is de edele mensch een bevestiger van het worden,

van het leven en niet een ontkenner zoals Schopenhauer, de leermeester zijner jeugd, het wilde. Hij is daarom ook de werkelijk gezonde mensch, verklaart de, zijn heele leven door ziekten geplaagde en tenslotte ongeneeslijk krankzinnig geworden, Nietzsche. Hij kent weliswaar het lijden, de ziekte, de disharmonie als geen ander, maar hij heeft ook deel aan het groote, genezende, regenererende rhytme van alle leven, aan den „wederkeer aller dingen.[^] Gezond is hij en vrij: hij speelt met het leven en beweegt zich door zijn gevaren in ledigheid en vol gratie en spot en lacht en danst, want „het lachen is goddelijk” en schenkt uit zijn overvloed aan anderen. De gezonde mensch is ook een genezer, een heiland voor de zieken, want zijn deugd is een „schenkende deugd”.

Aan dit ideaal gaat Nietzsche de klassieke oudheid meten en interpreteren, waarbij het hem niet te doen is, om wat zij objectief is, maar om baar aesthetische beteekenis. Hij wil haar niet wetenschappelijk verstaan, maar haar tot een kunstwerk styleeren en symboliseeren. „Wie geen zin heeft voor het symbolische, heeft geen zin voor de oudheid”. Dit is de typisch romantische, bloot aesthetische beschouwingwijze der oudheid, zooals men die vindt bij Schlegel, Novalis, Hölderlin, Hegel e. a.¹ Terwijl Nietzsche's jeugdvriend Erwin Rohde hoe langer hoe meer de aesthetisch-romantische voor de historisch-wetenschappelijke methode verwisselde (reeds Rohde's recensie van „Die Geburt der Tragödie” (Kl. Schr. II) wijst op een verschil: zij is welwillend, maar zeer gereserveerd), bleef Nietzsche zijn puur-aesthetische op vattning trouw. Mag daardoor zijn beeld der oudheid wetenschappelijk subjectief, karikaturaal, verwrongen, ja veelal onhoudbaar zijn, anderzijds geeft dit juist een bijzondere en stellige bekooring aan het geheel en wordt zijn visie, als alles wat sterk en positief is, interessant.

Wilamowitz-Moellendorff heeft in zijn vlijmende, vernietigend-ironische recensie van de „Geburt der Tragedie”, verschenen in 1872 onder den titel „Zukunftphilologie!”, „Herr Nietzsche” ontelbare malen op wetenschappelijke onnauwkeurigheden betrappt. Nietzsche's groote zelfgenoegzaamheid en eenzijdigheid worden daar afdoende aan de kaak gesteld: de heer Nietzsche heeft Winkel-

¹ Ook bij Kant trouwens, dien men wel niet zal verdenken van een romantisch aestheticisme, heeten de humaniora „eine Unterweisung in dem, was zur Kultur des Geschmackes dient, den Mustem der Alten gemäss.” Logik Einl. VI.

mann, dien hij bestrijdt, nooit gelezen; hij is kinderlijk onwetend, zoodra hij de archaeologie aanraakt; Homerus kent hij slecht, Aeschylus, Sophodes, Euripides dito. Kortom de heer Nietzsche is een dilettant, al is hij dan professor. Daarom moet deze Socrates-verachter maar liever van den kathedr af dalen en zijn god Dionysus navolgen. „Ergreife er den Thyrsos, ziehe er von Indien nach Griechenlarid, aber steige er herab vom Katheder, auf welchem er Wissenschaft lehren soll.”

Inderdaad, een man der wetenschap in den strengen zin des woords was Nietzsche zeker niet. Maar hij is dan ook afgetreden en als „fugitivus vagans,” door ziekte gekweld, weggetrokken, zij het ook niet naar Indië, dan toch naar het Zuiden, naar Sils Maria en naar Italië, om daar in de bergen en aan de zee Dionysus te dienen.

En toch is zijn symboliseerende visie op de oudheid van belang, niet als wetenschap, doch als een machtige uiting van aesthetische bewondering.

Naast Schopenhauer en Wagner bewondert Nietzsche in zijn eerste periode de Grieken. „Ik wil Schopenhauer, Wagner en de oudere Grieken samenrekenen; dat geeft een blik op een heerlijke cultuur.” Wie de ontzaggelijke eenvoud en den adel der Grieken uit het oog verliest terwille van den vooruitgang van techniek, industrie, paedagogische reglementeering en politieke massavorming, hem hangt het zwaard van het barbarisme boven het hoofd, schrijft Nietzsche (zeer „unzeitgemäss” !) in zijn „Homer und die klassische Philologie”. De geschiedenis der Grieken is een spiegel, waarin zij veel vertolken, wat moeilijk mededeelbaar is. Zij zijn, „zonder twijfel nooit overschat”, want immers het eenige geniale volk in de wereldgeschiedenis, dat werkelijk maakte, waarvan wij droomen en waartegenover een ieder zijn houding *moet* bepalen, in welken zin dan ook. In zijn bewondering worden zij hem tot een absoluten maatstaf, waartegen zich *en* Ritschl, zijn leermeester *en* Rohde, zijn studievriend, aldra verzetten.

Wat bewondert Nietzsche in de Grieken ? Hij ziet in hen het volk van den levensstijl. Het aesthetische, de stijl, is in de Grieksche wereld de dominant, betoogt hij, evenals vóór hem Hegel. Niet in de wetenschap, niet in den opbouw der stadstaten, niet in opvoeding of humaniteit, niet in plastiek of dialectiek, maar vóór alles in hun levensstijl openbaart zich hun genialiteit: zij heeten „kunstenaars van het leven.” In dit licht ziet hij (Der griechische Staat) den

staat: ook deze is een noodwendig middel der kunstwerkelijkheid.

De grieksche levensstijl, dien hij bewondert, is de stijl der voornaamheid. Wat hij van Horatius' voornamen stijl zegt: „minimum van omvang, maximum van energie”, geldt hem ook van de Grieken. Voornaam is hun eenvoud, waarachter een zuidelijke hartstochtelijkheid stuwet. Er is iets groots in hun levensstijl, in hun godsdienst, die een godsdienst is van dankbaarheid en niet een van vrees, zooals later opkwam, toen het plebs in Griekenland ging heerschen, in hun zedeleer, die ook de misdaad adelt en niets slaafsch, niets van berouw en zondebesef kent.

Wat hun voornaamheid inhoudt, is allereerst de nuchterheid, het open en helder oog voor het gegevene, de wereldwijsheid. Hoe anders is daartegenover het Christendom; hoe duidelijk is zijn afkomst uit het lagere volk; hoe slaafsch, dom, idealiseerend en verblindend is het; hoe weinig heeft het het eigenlijk heidensche, het proiecteeren van het menschelijke, al te menschelijke, in den hemel, den nuchteren zin voor de werkelijkheid begrepen!

Voornaam zijn de Grieken ook in hun hartstochtelijkheid en overgevoeligheid, in hun bewegelijk reageeren, hun wakkere intelligentie. Maar ook en vooral in hun vermogen tot lijden. Zij zijn het tot lijden zoo alleen capabele volk. De Olympische Homerus — hoe moet hij het leven hebben doorleden. „Voelt gij niet den overgevoeligen pessimist, die terwille van zijn lijden die rijkdom en volledigheid der Olympiërs dicht?” En wat moet Epicurus hebben gezien en ervaren, om zóó luchtig te kunnen filosofheeren. De Grieken hebben duisternissen gekend, alvorens zij „klassiek” konden worden.

Utrecht.

T. GOEDEWAAGEN.

(Wordt vervolgd.)

Angstvallig

Hoe angstiger
Gij 't goede doet,
Te minder doet
Gij 't meestal goed.

Naar F. D.

LATINE.

Quo maiore bonum patras angore subactus,
Deterius tanto tule frequenter agis.

R. B.

Flevo Deus

Meudax fama noces, alia mihi nominis index
Propertius.

Sedes laeta fuit nobis lacus inclitus olim,
 Nostro qui Flevo nomine dictus erat.
 Isala, Naiadum pulcherrima, tempore ab illo
 Servat adhuc nostri iura marita tori.
 Auspiciis faustis concordēs egimus annos
 Gurgite sub vitreo, quos meminisse iuvat.
 Undique ridebant loca feta palustribus ulvis,
 Quae praetexebant stagna silentis aquae.
 At non mortales modo sorte urgētur iniqua:
 Nos quoque sollicitant aspera fata deos!
 Una nocte lacum rabies Aquilonis amoenum
 Obruit, incumbens fluctibus aequoreis,
 Neptunusque, suos avidus protendere fines,
 Addidit imperiis proxima quaeque novis.
 Inde, minor quamvis, coepi deus esse marinus
 Proque lacu modici sumere sceptrā maris,
 Pontus et Australis porro mea regna vocantur:
 Ruribus ex latis insula rara manet.
 Has habitant Urci braccati Marcomanique,
 Dum tendunt mutis piscibus insidias.
 Sic noimulla meo fluxerunt saecula ponto,
 Sed iam tempus adest quod mihi me referat.
 Denique pertaesum Batavos telluris ademptae est
 Et repetunt armis arvaque resque suas.
 Frisia iam regio contingitur aggere certo,
 Litore ab adverso si pedes ire velis.
 Iamque iterum lacus est, sed adhuc deformis et ingens:
 Forsitan et redeant forma modusque prior.
 Ast haec caendeas mordet mihi cura medullas:
 Nostris nomen aquis imposuere novum!
 Appellatur, ohe! Islae lacus! Ecquis asellus
 Feminēum iusto supposuit titulo?
 Est Flevo Flevoque fuit semperque manebit,
 Vana licet fingat pingue genus Batavum!

P. H. D.

Over den Ietros Isotheos van Hippokrates

II.

We weten bittter weinig aangaande de leeringen der eerste Stoïcijnen, wier tijdgenoot onze Hippocraticus geweest moet zijn. Van de tallooze geschriften, welke in de eerste drie eeuwen der Stoa geschreven zijn, zijn slechts enkele fragmenten tot ons gekomen. Wat we echter wél weten, is dat de Stoïcijnen de wetenschap in eere hebben gehouden; dit dan in tegenstelling met de, hun oorspronkelijk verwante. Cynici. Anderszijds hebben vele mannen der wetenschap in de Oudheid zich tot de Stoïsche wijsbegeerte aange trokken gevoeld. ¹ En klaarblijkelijk heeft de schrijver van „Peri euschēmosynēs” tot hen behoord! Verder is het aannemelijk, dat de eerste Stoïcijnen, de ernstige, eenvoudige ² volgelingen van den „drogen, woordkarigen” ³ Zénoon, evenals Sookratēs en Platoon, een afkeer hebben gehad van de sophisten, die in sierlijke reden de sophia aanprezen als „het” middel om het in de wereld ver te brengen. ⁴ En diezelfde antipathie tegen de sophisten treffen we nu aan bij onzen Hippocraticus:

„Alle kunsten, zoo lezen we, die hun stof op wetenschappelijke wijze behandelen, zijn schoon en eervol voor haar beoefenaars. Maar diegenen, die besmet zijn met lage liefde tot winst en onbetamelijkheid, winnen alleen de menigte voor zich door hun onbeschaamdheid. Jongelieden laten zich verleiden tot den omgang met deze schaamteloze leeraars van schijnwetenschap. Wanneer zij evenwel ouder zijn geworden, dan stijgt de blus der schaamte hun naar het hoofd bij het zien van deze menschen en in hun verbittering maken zij wetten, welke hen uit den staat verbannen. (Volgens von Wilamowitz-Möllendorff, zou dit slaan op de wet van het jaar 306 v. Chr. van Sophokles uit Sounion, waarvan Diogenes Laertius in het vijfde boek (c. 38) van „De vita et moribus philosophorum” heeft gesproken.) Ik heb het oog op die mannen, die van stad tot stad reizen, een menigte rond zich verzamelen en hun hoorders op geesteloze wijze bedriegen. Ge kunt hen aan hun kleeding en

¹ P. Barth, Die Stoa, S. 147 ; Zeller-Nestle, Gnmdr. d. Gesch.dergriech. Phil. S. 251; Léon Robin, La pensee grecque, p. 412.

² Eenvoud, niet askese verlangde de Stoïsche wijsbegeerte, want er was ook een edele eenvoud. Seneca, Dialog. 5.

³ Diogenes Laertius, De vita et moribus philosophorum, lib. VII c. 26.

⁴ Zie Zenoon bij Diogenes Laertius, lib. VII c. 18, 22.

verderen opschik herkennen. Zij verdienen, dat men hen haat en ge moet hun omgang mijden.”

Tegenover deze leeraars van schijnwetenschap stelde dan de redenaar den waren Wijze: Bij hem was er geen aangeleerde af richting, geen aanstellerij, maar eenvoud en ernst in het denken en in het leven, ook in de kleeding. Zijn spreken werd gekenmerkt door ernst, gematigdheid, kalmte, scherpzinnigheid, slagvaardigheid en logika. Maar hij was vrij van gezochtheid en lichtzinnigheid. En alleen het uitvinden der waarheid was het doel van zijn streven.

De laterlevenden kennen de sophisten allereerst uit de weinig vleierende opmerkingen over hen van Sookratēs en Platoon. In den prachtigen dialoog „Protagoras” schilderde Platoon hen niet anders dan onze Hippocraticus: als geestelijke kwakzalvers, bedriegende marktkooplieden in wetenschap. Nochtans is de tegenstelling, welke de redenaar gaf van den sierlijken, maar het niet ernstig meenenden leeraar van schijnwetenschap en den soberen zoeker naar wijsheid toch veel meer Stoïcijnsch dan Platonisch! Desophist, die zijn tijd doorbracht met het zich vermeien in spitsvondigheden, zeide Seneca in den IIIden brief aan Lucilius, won aldus niets aan zedelijk gehalte. Maar wie de wijsbegeerte beoefende als geneesmiddel voor de ziel, werd groot van geest, vol vertrouwen en onoverwinnelijk. En nu komt dit woord wel uit den mond van een aanhanger der „Nieuwere Stoa”, die vele eeuwen na onzen arts geleefd heeft, maar de lof der eenvoud en de afkeerigheid van pralerij en schijn zijn toch van de beginne af aan ¹ voor de Stoa kenmerkend geweest. En voor geen mensch gevoelde de Stoïcijn grooter verachting dan voor hem, die de wijsbegeerte beoefende niet om haarzelfswijze, maar ter wille van stoffelijk gewin. ²

„Het wezenlijke, zoo ging onze redenaar voort, in de eigenschappen, welke den wijze vormen, is de natuur. ³ In waarheid, indien de natuur medewerkt, dan maken zij, die zich aan de vrije kunsten wijden, reeds vorderingen in al wat boven is genoemd. De levenskunst kan men niet leeren. Maar zoowel in de kunst als in de wijsheid gaat de natuurlijke drang aan het leeren vooraf. Eerst later leert de mensch, wat door de natuur bewerkt is, begrijpen. Door alleenlijke redeneering komt men noch tot kunst noch tot levens-

¹ Zenoonos egkratesteros” was volgens Diog. Laert. (VII, 27) een spreekwoordelijke uitdrukking. ‘ <r

² Seneca, Epistolae, ep. 108.

³ Vgl. Zenoon bij Diog. Laert. VII, 87.

wijsheid. De kunst is theorie en praktijk.¹ Elke goede uitoefening der kunst heeft redeneering tot grondslag. Maar een redeneering welke niet in praktijk wordt omgezet, verliest het verband met de werkelijkheid. De redeneering moet door de praktijk op haar waarheidsgehalte worden beproefd. En gelijk het is in de kunst zoo is het ook in de wijsheid. Elke wijsheid bestaat uit weten en meenen te weten, uit werkelijkheid en veronderstelling. Daarbij moet echter de werkelijkheid de eerste plaats innemen, en de wijsheid is er slechts om de werkelijkheid te leeren kennen. Wijsheid is niet alleen denken, maar ook levenskunst. Zoo zit er éézelfde tendenz in de wijsheid en in de kunst. En het moet het streven zijn de wijsheid in de geneeskunst en de geneeskunst in de wijsheid in te dragen.² En nu volgt het groote woord: „Want een arts, die tevens een minnaar der wijsheid is, komt een god gelijk.” Het onderscheid toch, vervolgt de redenaar, tusschen de wijsheid en de geneeskunst is niet groot. Alles wat behoort tot de levenswijsheid behoort mede tot de geneeskunst: belangeloosheid, schaamte, bescheidenheid, eenvoud, gezond verstand, oordeel, kalmte, slagvaardigheid, reinheid, het spreken in spreuken, kennis van goede en voor het leven noodzakelijke dingen, reiniging, het vrij zijn van bijgeloof, goddelijke verhevenheid. Wat zij bezitten, bezitten zij om zich te vrijwaren voor onmatigheid, gemeenheid, hebzucht, zinnelijkheid, berooving, onbeschaamdheid. Met de geneeskunst gaat een bepaalde levenswijsheid hand aan hand, wijl de (goede) arts de meeste dier, aan beide gemeene, eigenschappen bezit.”

Men kan niet zeggen, dat de schrijver van „*Peri euschēmōsynēs*” een groot stylist geweest is! Ik heb reeds opgemerkt, dat dit geschrift niet meer lijkt te zijn geweest dan aanteekeningen van een

¹ Verg. Seneca (ep. 95): De philosophie is èn theorie èn praktijk. Zij onderzoekt en handelt tegelijkertijd.

² „Ik meen, dat kennis der wijsheid (sophië) de zuster der geneeskunst is en met haar onder hetzelfde dak woont; in waarheid bevrijdt de wijsbegeerte de ziel van hartstochten en de geneeskunst het lichaam van krankten”, zeide de pseudo-Demokritos in de pseudo-Hippokratische „*Epistulae*”, welke in de eerste eeuw na Chr. zouden zijn geschreven. (Vgl. H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Bd. I S. 137). Dat de wijsgeer de arts der ziel was, was een geliefkoosde Stoïsche bewering. Zulk een zielearts moest natuurlijk wel kunnen onderscheiden tusschen de geestelijke afwijkingen, welke een gevolg van een affekt waren en die welke tot den echten waanzin behoorden. (Vgl. Cicero, *Tusc. Disp.* III, 4). Wellicht werd echter bedoeld, dat de sophie op redelijken grondslag moest rusten, wijl zij was het volstreckte denken. (Zie Seneca, Ep. 117).

redenaar. Maar niettemin is bij aandachtige lezing de loop zijner gedachten wel te volgen! En zonder daarom nog te willen zeggen, dat de Hippocraticus een Stoïcijn is geweest, kan men toch wel vaststellen, dat hij de grondgedachten der Stoa moet hebben gekend en aanvaard. De „iētros philosophos”, dien hij zijn leerlingen en kunstgenooten als ideaal heeft voorgehouden, was zekerlijk geen natuurphilosoof naar Jonischen trant, was ook niet de ernstige en nauwgezette geneesheer, dien Platoon in de „Leges” (IV, 10) heeft geteekend. Maar de „iētros philosophos” was een arts, die kundigheid aan levenskunst paarde, was een „arts-wijze” naar het ideaal der Stoa.

In hun beeld van den „Wijze” hebben de Stoïcijnen saamgebracht al wat hun de hoogste deugden schenen: inzicht (phronēsis), zelfbeheersching (soophrosynē), rechtvaardigheid (dikaiosunē), moed (andreia). Van dezen „Wijze” getuigde de Stoa, getuigden mede de eerste Stoïcijnen, dat hij van goddelijke natuur en Zeus, den hoogsten god, gelijk was. En Seneca ging in de apotheose van den „Wijze” zelfs zóó ver, dat hij hem bijkans boven de godheid stelde.¹ In den 92sten brief aan Lucilius zeide Seneca, dat de „Wijze” den goden gelijk kwam, hen tegemoetstreefde gedachtig aan zijn oorsprong (uit God). Wie hem zag, stond verbaasd als voor de verschijning van de godheid. (Ep. 115). En in de „Dialogen” lezen we: De „Wijze” is der godheid verwant en staat haar zeer na; met uitzondering van zijn sterfelijkheid is hij goddelijk.

Maar de „Wijze” vereenigde niet alleen in zich de goddelijke deugden, maar hij was ook lichamelijk en in kunstvaardigheid onovertreffbaar: hij was mede de beste staatsman, de beste dichter, de beste profeet, de beste stuurman, de beste arts!² En het was ongetwijfeld onder de suggestie van dergelijke voorstellingen, dat onze Hippokratische schrijver zijn idealen geneesmeester³ heeft geteekend: den „iētron philosophon”, die een god gelijk was!

Oosterbeek.

E. D. BAUMANN.

¹ Diogenes Laertius, Hb. VII, c. 119; Paul Barth, Die Stoa, S. 132. Bekend zijn de spottende verzen van Horatius (Epistulae, I, 1, 106/8): de Wijze staat alleen achter bij Zeus, hij is rijk, vrij, geëerd, schoon, een Koning der Koningen, en bijzonder gezond — wanneer hij niet juist verkouden is!

² Diogenes Laertius, lib. VII, 122, 125, 126; Zeller-Nestle I. c. 268; Paul Deussen, Allgem. Gesch. d. Phil., Bd. II, 1, S. 424.

³ Een pendant van den „idealen geneesheer” was de „ideale bouwmeester”, van wien eeuwen later Vitruvius in „De architectura” (1, 7) sprak.

Odyssee X, vv. 81-86

ἑβδομάτῃ δ' ἰκόμεσθα Λάμου αἰπὺ πτολίεθρον,
 Τηλέπυλον Λαιστρυγονίην, ὅθι ποιμένα ποιμὴν
 ἦπύει εἰσελάων, ὃ δέ τ' ἐξελάων ὑπακούει.
 ἔνθα κ' ἄυπνος ἀνὴρ δοιοῦς ἐξήρετο μισθοῦς.
 (τὸν μὲν βουκολέων, τὸν δ' ἄργυφα μῆλα νομεύων)
 ἔργυς γὰρ νυκτός τε καὶ ἡματός εἰσι κέλευθοι.

Homerus heeft zich een grens voorgesteld ter rechterzij waarvan het daglicht schijnt, terwijl het aan de andere zijde nacht is, in dier voege dat het avondworden aan de ene zij de gepaard gaat met het aanbreken van de dag aan de andere; terwijl een herder aan de ene zijde zijn kudde naar huis drijft, brengt een herder van de overzijde zijn kudde naar de weide. De twee herders ontmoeten elkander; de een groet, de ander beantwoordt die groet. Indien een van beiden het zonder slaap zou kunnen stellen, zou hij zijn kudde naar stal kunnen drijven, daarop overgaan naar de andere zijde, waar 't dag wordt, en er een andere kudde naar de weideplaats brengen; zoo zou hij een dubbel dagloon verdienen.

Men heeft deze bedoeling van de dichter niet begrepen; het tussen haakjes geplaatste vers heeft iemand ingelast ter verklaring van het dubbele dagloon.

Liverpool.

A. PALUS.¹

Een komedie van Kratinos

Een artikel in den derden jaargang (blz. 157) heeft er aan herinnerd, dat de Grieksche blijspeldichters meermalen mythen en legenden op zeer vrijmoedige wijze ten tooneele brachten. Wanneer wij overwegen, hoe groot het aantal fragmenten is, dat ons van de Attische komedie bewaard is en hoe weinig wij er eigenlijk mee kunnen beginnen, dan is er alle reden om te betreuren, dat de tijd niet een enkel stuk van Aristophanes minder bewaard heeft om ons in ruil daarvoor een volledige komedie van een andere grootheid te schenken.

¹ De Heer Pallis, de vermaarde vertaler van de Ilias en een der belangrijkste figuren uit de nieuwgriekse letterkunde zond deze bijdrage aan Hermeneus, met verzoek zijn kort betoog in het Nederlands te vertalen.

Vergelijkt men datgene, wat de fragmenten van komedie en tragedie ons keren, dan doet zich een merkwaardig verschijnsel voor: onze kennis van de tragedie is veel grooter dan die van de komedie, ofschoon er van de laatste meer fragmenten bewaard zijn. Dit komt niet alleen doordat er nu eenmaal veel meer volledige tragedies dan komedies over zijn, maar ook doordat de tragedie dikwijls zeer bekende onderwerpen behandelt, zoodat de titel benevens de andere gegevens, die vaak ter beschikking staan (vazenafbeeldingen, mythologische handboeken uit de oudheid en dergelijke), althans een denkbeeld van den inhoud kunnen geven. De fragmenten zelf krijgen pas beteekenis, wanneer zij vrij talrijk en lang zijn. Bij de komedie helpt zelfs dit laatste niet veel, omdat het onderwerp ons doorgaans totaal onbekend is, voor zoover men bij het revue-genre, dat de komedie nu eenmaal is, van een onderwerp kan spreken. Een enkele titel zegt ons dan ook niet veel, zoo lang niet óf een flink aantal andere gegevens ten dienste staat óf de inhoud in groote trekken overgeleverd is.

Groot was dus de vreugde in de philologische wereld, toen de Engelsche bewerkers van de bekende reeks der Oxyrhynchus Papyri in 1904 een slechts weinig verminkte papyrus publiceerden, die de hypothesis bevatte van een komedie van Kratinos. Aristophanes van Byzantion (± 200), de beroemde bibliothecaris te Alexandrië, had zijn edities van de tragici voorzien van inleidingen, die een analyse van den inhoud van elk stuk gaven. Zulk een inhoudsopgave heet hypothesis. Het is de vraag, of alle hypothesen, die op naam van den Alexandrijnschen geleerde staan, inderdaad door hem geschreven zijn, maar dat is een geheel aparte kwestie. De hypothesis, die wij thans behandelen, noemt geen auteur, maar er zijn redenen om aan te nemen, dat Aristophanes van Byzantion althans indirect de bron van dit stuk kan zijn.

De eerste regels zijn het ergst verminkt. Het overige is vrij gemakkelijk te lezen en voor zoover noodig aan te vullen. Wij krijgen dan dezen tekst:

... ὁ Ἑρμῆς ἀπέρχεται, καὶ
οὔτοι μὲν πρὸς τοὺς θεατάς τινα
περὶ τῶν ποιητῶν διαλέγονται,
καὶ παραφανέντα τὸν Διόνυσον
ἐπισκώπτουσι καὶ χλευάζουσιν,

Hermes gaat heen en zij (de satyrs, die het koor vormen) richt zich tot het publiek met eenige opmerkingen over de dichters (die Kratinos' mededingers zijn).

ὁ δὲ παραγενομένων κτῶν ἐρίζου-
 σῶν θεῶν καὶ προτεινομένων αὐτῷ
 παρὰ μὲν Ἡρας τυραννίδος ἀκινή-
 του, παρὰ δ' Ἀθηναίης εὐτυχίας
 κατὰ πόλεμον, παρὰ δ' Ἀφροδίτης
 κάλλιστόν τε καὶ ἐπέραστον αὐτὸν
 ὑπάρχειν κρίνει ταύτην νικᾶν· μετὰ
 δὲ ταῦτα πλεύσας εἰς Λακεδαίμονα
 καὶ τὴν Ἑλένην ἐξαγαγὼν ἐπανέρ-
 χεται εἰς τὴν Ἴδην, ἀκούσας δὲ μετ'
 ὀλίγον τοὺς Ἀχαιοὺς πυρπολεῖν
 τὴν χώραν φοβεῖται τὸν Ἀλέξαν-
 δρον καὶ τὴν μὲν Ἑλένην εἰς τάλαρον
 ὥσπερ χῆνα (?) κρύψας ἑαυτὸν
 δ' εἰς κριὸν μετασκευάσας ὑπομένει
 τὸ μέλλον. παραγεγόμενος δ' Ἀλέ-
 ξανδρος καὶ φωράσας ἑκάτερον
 ἄγειν ἐπὶ τὰς ναῦς προστάττει ὡς
 παραδώσων τοῖς Ἀχαιοῖς, ἰκε-
 τευούσης δὲ τῆς Ἑλένης ταύτην
 μὲν οἰκτεῖρας ὡς γυναῖχ' ἔξων
 ἐπικατέχει, τὸν δὲ Διόνυσον
 ὡς παραδοθησόμενον ἀποστέλλει.
 συνακολουθοῦσι δ' οἱ σάτυροι παρα-
 καλοῦντές τε καὶ οὐκ ἂν προδώσειν
 αὐτὸν φάσκοντες. Κωμωδεῖται δ' ἐν
 τῷ δράματι Περικλῆς μάλᾳ πι-
 θανῶς δι' ἐμφάσεως ὡς ἐπαγροχῶς
 τοῖς Ἀθηναίοις τὸν πόλεμον.

Dan verschijnt Dionysos, dien zij tot mikpunt van hun spot maken. De godinnen komen op; Hera biedt hem onwankelbare heerschappij aan, Athena succes in den strijd, Aphroditebeloofthem schoonheid en charme, waarna hij aan de laatste de overwinning toekent. Hierop vaart hij naar Sparta, ontvoert Helena en keert terug naar de Ida. Weldra verneemt hij, dat de Grieken het land brandschatten; hij is bang voor Paris en stopt Helena in een mand als een gans (?), zichzelf verkleedt hij als een ram en zoo wacht hij de dingen af, die komen zullen. Nu komt Paris op, ontdekt hen allebei en geeft order hen naar de schepen te brengen om hen aan de Grieken over te leveren. Hij laat zich echter door Helena's smeekbede vermurwen en houdt haar bij zich om haar te huwen, maar Dionysos laat hij wegbrengen om hem uit te leveren. De satyrs gaan mede en spreken hem moed in, terwijl zij verzekeren, dat ze hem niet in den steek zullen laten. In dit tooneelstuk wordt Pericles heel aardig door zinspelingen gehegeld als de man, die de Atheners in den oorlog gesleept heeft.

De papyrus vermeldt rechts bovenaan titel en auteur van het blijspel: de Dionysalexandros van Kratinos. Van dit stuk zijn slechts een dozijn fragmentjes bewaard, waarvan geen enkel meer dan twee

versregels bevat. Zij leeren ons dan ook niets omtrent den inhoud. Eén fragment heeft een zekeren roem te danken aan het feit, dat het altijd geciteerd wordt in verband met de uitspraak van het Grieksch. Het is de regel: ὁ δ'ἡλίθιος ὡσπερ πρόβατον βῆ βῆ λέγων βαδίξει. De weinige restanten van het stuk hebben intusschen de geleerden niet weerhouden van het maken van gissingen. De titel deed b.v. Casaubonus denken aan Alexander, den tyran van Pherae (maar dan moest het geschreven zijn door een lateren naamgenoot van den bekenden Kratinos). In 1828 heeft iemand (Rhein. Mus. II pag. 62) den spijker op den kop geslagen door het vermoeden uit te spreken, dat de komedie op Paris doelde, „cuius sub specie fortasse iudicium de dearum pulcritudine et quae sequebantur ridicule executus est Dionysus.”

Wij zijn dus nu in staat om uit te maken, dat de titel wil zeggen: Dionysos, die de rol van Alexander speelt. Met andere woorden: wij hebben hier een voorbeeld van mythenparodie voor ons. Waarom echter heeft de dichter een bekende mythe niet alleen geparodieerde maar ook willekeurig veranderd? Dat leert ons de slotzin van de hypothesis, die ons iets openbaart, waarvan wij anders geen vermoeden gehad zouden hebben. Om Perikles aan te vallen heeft de dichter de mythe gewijzigd, al zorgt hij wel, dat de afloop van zijn stuk weer beantwoordt aan het bekende verhaal — want Paris en Helena „krijgen elkaar.”

Ziehier hoe Kratinos de mythe in dienst wist te stellen van de politieke satire. Perikles liet, evenals Paris, een oorlog ontbranden ter wille van een vrouw (Aspasia's stille invloed werd geweldig hoog aangeslagen door de publieke opinie, waarvan de komedie de tolk wil zijn). Het kwam mooi uit, dat in beide gevallen de Spartanen de vijanden waren. Maar nu liep het met Paris in de mythe goed af. Welnu, dan treedt een ander even in de plaats van Paris. Die ander is — een gelukkige greep van den comicus — de om zijn lafheid bekende god Dionysos.

Er zitten natuurlijk nog tal van kwesties vast aan onze hypothesis, die een heele literatuur in het leven hebben geroepen. Wij vragen ons b.v. af (en sommige geleerden hebben zelfs vernuftige antwoorden op die vraag gegeven), hoe de gang van de handeling is vóór het punt, waarop de hypothesis aanvangt. In de hypothesis zelf is het niet duidelijk, waarom Dionysos bang is voor Paris (als de lezing juist is!). Is Paris volgens de traditie als een mooie jongeman voorgesteld of als een ietwat verwilderde gestalte?

Ook de dateering is niet geheel zeker, al kan het stuk bezwaarlijk later dan 430 v. Chr. opgevoerd zijn.

In ieder geval kunnen wij ons echter door de Dionysalexandros een voorstelling vormen van den aard der mythenparodie: de god wordt ontdaan van zijn goddelijke waardigheid en verlaagd tot een clown. De dichter verandert naar willekeur bekende mythen en veroorlooft zich alles om de goden te vermenschelijken. Dionyso& is niet langer de machtige vriend van Lykurgos, de overwinnaar van Pentheus, maar een caricatuur, ons uit de Ranae van Aristophanes welbekend.

Den Haag.

G. ITALIE.

Politieke lokvogels

Waar dwingelandij heerst, hebben de machthebbers personen in dienst die, door de schijn aan te nemen van met de bestaande orde van zaken ontevreden te zijn, verdachte burgers of vreemdelingen er toe brengen om van hun gevoelens door woord of daad te doen blijken, waardoor dan de politie in de gelegenheid wordt gesteld gewelddadig op te treden. Zulke „agents provocateurs” (een geijkte Hollandse benaming ken ik niet) vond men ook te Rome. Epictetus waarschuwt tegen het lichtvaardig meedelen van onze gevoelens. Men meent dat men kan vertrouwen wie zelf begonnen is met bekentenissen en denkt dat zo iemand onze geheimen niet zal verklappen, daar wij ’t immers de zijne zouden kunnen doen. Ten onrechte! Want, gaat hij voort (*Dissert. IV, 13, 5*): „op die wijze worden te Rome de flapuiten door de soldaten gevangen. Een soldaat in civiel is naast u gaan zitten, en begint kwaad te spreken van de Keizer, en gij, alsof ge een pand van zijn betrouwbaarheid had ontvangen in het feit dat hij met beschimpen is begonnen, zegt nu ook alles wat gij denkt: ’t gevolg is dat gij geboeid wordt weggebracht.” Soldaten die zich tot zulk een bedrijf leenden, kunnen alleen huurlingen van het minste allooi geweest zijn.

D. C. H.